

СЕРГІЙ ДЕМБІЦЬКИЙ,

доктор соціологічних наук, заступник директора Інституту соціології НАНУ (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

SERHII DEMBITSKYI

Doctor of Sciences in Sociology, Deputy Director, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

sociotest.solutions@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7958-3557>

МИКОЛА СИДОРОВ,

кандидат фізико-математичних наук, завідувач кафедри методології та методів соціологічних досліджень КНУ ім. Тараса Шевченка (03022, Київ, просп. Глушкова, 4-д)

MYKOLA SYDOROV

PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Methodology and Methods of Sociological Research, Taras Shevchenko National University of Kyiv (4-d, Glushkov Av., Kyiv, 03022)

myksyd@knu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5333-8393>

Цінність самореалізації у структурі індивідуальної життєдіяльності

У нашій попередній статті ми сформулювали методологію системного підходу до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей [Дембіцький та ін., 2019]. Звичайно, одна публікація не тільки не могла надати відповідей на всі релевантні питання, пов'язані із запропонованим підходом, але й створила додаткові. Перш за все вони стосуються окремих цінностей, включених нами до індивідуальної ціннісної ієрархії. В цьому контексті ми бачимо два найголовніші питання: (1) чому той чи той запропонований об'єкт заслуговує ціннісного статусу? і (2) яке місце він посідає в структурі індивідуальної життєдіяльності?

У цій статті ми спробуємо дати відповіді на ці питання стосовно індивідуальної цінності самореалізації, яка, на нашу думку, є найкращим вихідним пунктом для початку емпіричної експлікації системного підходу до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей.

Цитування: Дембіцький, С., Сидоров, М. (2022). Цінність самореалізації у структурі індивідуальної життєдіяльності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 6–28, <https://doi.org/10.15407/sociology2022.01.006>.

Індивідуальна цінність самореалізації: концептуалізація

Ми розглядаємо цінність самореалізації як досягнення високих цілей у професійній, творчій або іншій царині. Хоча в цьому визначенні не згадано саморозвиток, але він неявно передбачається, оскільки «досягнення високих цілей» потребує, серед іншого, адекватного індивідуального внеску, який є неможливим без розвитку людини. Очевидно, що в такій інтерпретації цінність самореалізації стає концептуально близькою до одного з варіантів її інтерпретації в психології (синонімічним поняттям тут є самоактуалізація). Втім, соціально-психологічні та соціологічні інтерпретації є не менш важливими, оскільки переважна більшість видів діяльності реалізуються в контексті соціальної взаємодії на тому чи тому рівні: груповому, суборганізаційному, організаційному, територіальному й навіть державному чи міжнародному [Страусс, Корбин, 2007: сс. 134–137].

При цьому певна проблемність розгляду цінності самореалізації полягає в її особливій соціальній бажаності, підґрунтя якої закладено як традицією гуманістичної психології¹, так і особливостями інституціалізації сучасних капіталістичних суспільств. Отже, звернімося до розгляду цих проблемних аспектів.

Огляд гуманістичної традиції з метою синтезу положень ключових теорій, спрямованого на розкриття цілісного процесу самореалізації, здійснено у праці МаріNELI Русу [Rusu, 2019]. Проаналізувавши сильні та слабкі аспекти теоретичних положень, що їх запропонували К. Юнг, К. Роджерс, Р. Ассаджолі та К. Вілбер, автор формулює нарис комплексного підходу самореалізації, що базується на самопізнанні, нонконформізмі, вільнодумстві, професійній діяльності, подоланні его, а відтак доступі до естетичних та моральних цінностей. Очевидно, що для гуманістичної психології, феномен самореалізації розглядається у цілковито позитивному ключі.

У цьому сенсі ідеї гуманістичної психології добре резонують з феноменом індивідуальних досягнень, що є досить звичним для капіталістичних суспільств, а також культивується у них завдяки функціюванню соціальних інститутів, які відповідають за соціалізацію людини на різних етапах її життя. З відомих причин самореалізація як схвальна стратегія життєдіяльності наштовхується на суттєві бар'єри (біологічного та мотиваційного, а в багатьох випадках — і психічного характеру) в похилому віці. Проте навіть у цьому віці орієнтація на активність набуває дедалі більшого поширення. Відповідно, пропонується і перегляд ставлення до феномену самореалізації людей похилого віку на рівні культурних стандартів з метою створення позитивних смислових наративів щодо похилого віку [Laceulle & Vaars, 2014].

Поряд зі звичними розвинені суспільства постійно створюють нові інституційні можливості для самореалізації. Наприклад, останніми десятиріччями особливого статусу набуло онлайнове середовище, в якому користувачі отримують різноманітні можливості для самореалізації шляхом інформаційного упредметнення своєї творчості, а також доєднання до спільнот, які створюють

1 Про різницю між самореалізацією та самоактуалізацією див.: [Плотникова, Маслова, 2018].

безкоштовний інформаційний продукт [Hemetsberger, 2005]. Найвідомішими прикладами останніх є спільноти розробників та користувачів програмних продуктів з відкритим кодом.

Утім, незважаючи на такий яскравий ореол феномену самореалізації, існує цілком протилежний погляд на його сутність, що вкорінений в соціологічний традиції. Його представлено у праці Алекса Гонета [Honnet, 2004]. Аналізуючи розвиток капіталізму та вимоги, які він висуває до робочої сили, автор доходить висновку, що «ідеал самореалізації ... перетворився на ідеологію та виробничу силу економічної системи, що зазнає дерегуляції» [Honnet, 2004: р. 474]. За думкою автора, такий процес перетворення ідеалу на примус призводить до нових форм незадоволення та страждань, а це, серед іншого, спричиняється до утвердження депресії як масового явища (А. Еренберг). Отже, там де представники гуманістичної психології бачать вершину процесу індивідуалізації, А. Гонет «діагностує» патології самореалізації, яка набирає якості безжалісного та дегуманізованого інструменту капіталізму.

Така контроверсійність у поглядах на феномен самореалізації ставить її ціннісний статус під питання. Не відкидаючи релевантності інституційного виміру в аналізі феномену самореалізації, ми все ж таки виходимо з біологічних та психологічних передумов, що формують базу для подальших індивідуальних ціннісно-смислових нашарувань [Дембіцький та ін., сс. 105–106]. У цьому значенні наш пошук спрямовано на універсальні цінності, які хоч і можуть бути модифіковані за конкретних культурних умов, але не визначаються ними.

Таким чином, в межах цілісного розгляду феномену самореалізації слід знайти складову, що дасть підстави стверджувати про універсальний характер такої цінності. На наш погляд, такою складовою є психологічний феномен потоку, детально досліджений Михаєм Чиксентміхаї. Він описує феномен потоку так: «Для нього характерна відповідність наших умінь складності поставленого завдання, наявність ясних цілей та чітких “правил гри”, а також зворотного зв'язку, що дає змогу судити про успішність власних дій. Ступінь концентрації уваги в цьому стані є настільки високим, що людина виявляється нездатною думати про будь-що стороннє або тривожитися про свої проблеми. У неї втрачається відчуття власного Я, викривляється відчуття часу. Почуття, що їх відчуває людина у стані потоку, є такими сильними та благодатними, що вона знову і знову повертається до цієї діяльності, не спиняючись перед можливими труднощами і небезпеками, й мало цікавиться, що вона отримує врешті-решт» [Чиксентміхай, 2011: с. 70].

Сам по собі феномен потоку не є самореалізацією, але він є тією рушійною силою, яка має потенціал спрямувати її у конструктивне річище, а також наповнити мотивацією, яку індивід черпає не у примусі соціальних інститутів, а всередині власної особистості. Саме в цьому значенні «досягнення високих цілей у професійній, творчій чи іншій царині» стає справжньою цінністю індивідуального життя. Тут можна провести цікаві паралелі з думками одного із засновників філософії прагматизму Джона Дьюї, який, розглядаючи феномен самореалізації, акцентував увагу саме на процесі діяльності на противагу усуненню розбіжності між теперішнім та майбутнім Я [Dewey, 1893].

Ціннісний статус самореалізації можна розглядати і з функціонального боку, оскільки вона є важливим ресурсом благополуччя та фізичного здоров'я [Ryff, 2013; Miquelon, Vallerand, 2006], а також важливою складовою в різних сферах життя [Henricks, 2014; Super, 1985]. Отже, феномен самореалізації цілком може слугувати ціннісним об'єктом індивіда, що специфікується залежно від його індивідуальних переваг.

Методи дослідження

Дизайн. Ми спираємося на дані двох онлайн-опитувань. Перше було проведено у березні 2020 року серед студентів КНУ імені Тараса Шевченка. Розмір вибірки становить 417 респондентів (жінки — 71,4%, чоловіки — 28,6%, вік — від 17 до 28 років, середній вік — 19,2 року). До опитування були залучені студенти різних курсів з 19 факультетів та інститутів (див. Додаток 1), вибірка не є репрезентативною за факультетами, курсами та статтю. (див. Додаток 1).

Залучення студентів до опитування здійснювалося шляхом персональної розсилки на електронну пошту тим, хто брав участь в університетському соціальному дослідженні UniDOS і погодився брати участь і в інших опитуваннях.

Друге онлайн-опитування проведено фірмою Factum Group серед жителів Київської області у червні та липні 2021 року. Розмір вибірки становить 728 респондентів (жінки — 54,58%, чоловіки — 45,5%, середній вік — 37,4 року).

Опитування було заплановано таким чином, щоб охопити чоловіків та жінок різних вікових груп у чотирьох поселенських групах: 1) тих, хто проживає у м. Києві; 2) тих, хто проживає у невеликих містах-супутниках м. Києва (Ірпінь, Вишгород, Буча, Вишневе, Бровари); 3) тих, хто проживає у невеликих містах області, які знаходяться на більшому віддаленні від м. Києва (Обухів, Переяслав, Яготин, Богуслав, Сквиря, Березань, Українка, Кагарлик, Тетіїв, Узин, Миронівка, Тараща); 4) тих, хто проживає у м. Біла Церква (порівняно велике місто області, яке знаходиться на істотній віддаленості від м. Київ). Відмінності між запланованою (теоретичною) та реально отриманою (емпіричною) вибірками містяться у Додатку 2.

Інструмент. Для вимірювання цінностей використано останню редакцію соціологічного тесту «Індивідуальні цінності та інтереси — 13» (див. Додаток 3). Тут слід приділити увагу особливостям використання цього інструменту. Спочатку щодо кожної цінності респонденти обирають, чи готові вони від неї відмовитися на певний час або навіть назавжди (три рівні). Далі відповідно до отриманих рівнів здійснюється ранжування цінностей. Спочатку ранжуються цінності, від яких респондент не готовий відмовитися взагалі, потім — ті, від яких респондент готовий відмовитися на певний час, й наприкінці — ті, від яких респондент готовий відмовитися назавжди. На наступному етапі три ранжовані сукупності об'єднуються в єдиний рейтинг, де кожна цінність набуває унікальне значення (1 — найважливіша цінність, 13 — найменш важлива).

Далі з метою полегшення статистичного опрацювання ми перекодували рейтингові значення у дихотомію. Так, для кожного респондента цінності були поділені на такі, що характеризуються високою значущістю (з 1 по 4 ранг, або перша третина), й такі, що цим не характеризуються (з 5 по 13 ранг, або вся реш-

та). Звісно, цей поділ є доволі умовним й потребує порівняння з іншими альтернативами. Однак саме його використання (на противагу низці інших) дало нам змогу виявити цікаві результати, що описують взаємозв'язок цінностей із зовнішніми чинниками, а також між собою.

Також було використано такі вимірювальні методики, як «SCL-9-NR» [Дембіцький, 2019: сс. 63–91] для вимірювання психологічного дистресу та «Satisfaction With Life Scale» [Diener et al., 1985] для вимірювання задоволеності життям. Крім комплексних інструментів вимірювання використано стандартні анкетні запитання про різні аспекти індивідуального життя респондентів: матеріальний стан, статус та досвід зайнятості, їхній сімейний стан, включно з інформацією про наявність дітей, практики дозвілля, релігійні погляди, стан фізичного здоров'я, окремі умови проживання та освіти.

Статистичний аналіз. Передусім слід приділити увагу природі отриманих даних в контексті можливостей методів статистичного аналізу. Фактично, дані отримані в процесі більшості онлайн-опитувань не є тією основою, що задовольняє припущенням методів імовірнісної статистики. Це є справедливим і для даних, що були використані нами. Проте ми потребуємо критеріїв для виокремлення зв'язків, які потенційно можуть становити інтерес у подальших дослідженнях. З огляду на це, ми використовуємо статистичні методи як певний орієнтир для визначення релевантних емпіричних фактів, які можуть мати потенціал узагальнення. Звичайно, усі зроблені нами таким чином висновки мають попередній характер.

Для побудови сукупного рейтингу цінностей на підставі персональних рейтингів респондентів застосовано метод Кондорсе [Сидоров, Костенко, 2017], що є одним з методів, які використовують у разі ухвалення колективних рішень, — агрегації індивідуальних думок респондентів стосовно переваг того чи того показника. Він позбавлений суб'єктивності оцінки відстаней між рангами, і його результат легше обґрунтувати у випадку відсутності парадоксу Кондорсе, коли парними порівняннями досягти лінійного ланцюжка рангів неможливо.

У методі Кондорсе для обраної пари цінностей (нехай A та B) оцінюється кількість респондентів, для яких A є більш важливим за B ($A > B$) та, відповідно, кількість тих респондентів, для яких $A < B$. Результуючою є різниця між цими числами, яка визначає остаточний напрям нерівності. Такі нерівності будують для всіх пар, а потім об'єднують в один ланцюжок рангів. Якщо такий ланцюжок є лінійним (без зацилювань) і містить всі цінності, то є підстави стверджувати про відсутність парадоксу Кондорсе та можливість побудови результуючої рангової структури.

Аналіз взаємозв'язків між цінностями та іншими аспектами індивідуального життя здійснено за допомоги критерію незалежності χ^2 .

Окремою проблемою став вибір методу аналізу взаємозв'язків між різними цінностями. Це пов'язане з тим, що для відображення їх значущості було використано ранжування. В цьому випадку навіть за відсутності фактичних зв'язків між рангами цінностей будуть фіксуватися статистичні зв'язки між ними, що виглядають як значимі.

Щоб пояснити цю особливість, звернімося до гіпотетичної ситуації, коли ранги цінностям присвоюють випадковим чином. У такій ситуації ймовірність для кожної цінності отримати один з тринадцяти рангів дорівнює приблизно 0,077 (1/13). Відповідно, ймовірність отримати ранг з першого по четвертий становить 0,308 (4/13), а з п'ятого по тринадцятий — 0,692 (9/13).

На наступному кроці змодельємо парний взаємозв'язок між будь-якими двома цінностями після перекодування їх у дихотомії (1 для 1–4 рангів, 0 для 5–13 рангів). Конкретніше, перевіримо:

- 1) якими будуть імовірності для «цінності 1» отримати значення 1 та 0 за умови, що значення «цінності 2» становить 1;
- 2) якими будуть імовірності для «цінності 1» отримати значення 1 та 0 за умови, що значення «цінності 2» становить 0. Якщо «цінність 2» набуває значення 1, то з перших чотирьох рангів залишається лише три, а з усіх, що залишилися — 12.

Отже, імовірність для «цінності 1» набути значення 1 становить 0,250 (3/12), а значення 0 — 0,750 (9/12). Якщо ж «цінність 2» набуває значення 0, то за 12 доступних усіх рангів з першого по четвертий залишаються незайнятими. Таким чином, імовірність для «цінності 1» набути значення 1 становить 0,333 (4/12), а значення 0 — 0,667 (8/12). Який вигляд матимуть відповідні розподіли в сукупності, наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Імовірність для цінності 1 набути певне значення за умови відомого значення цінності 2 (в ситуації випадкового присвоєння рангів)

Значення цінності 1	Значення цінності 2	
	0	1
0	0,667	0,750
1	0,333	0,250
Разом	1,000	1,000

Як можна побачити, існує уявний зв'язок між будь-якими двома цінностями, коли вони мають ранжовану природу та в дійсності не є пов'язаними. Емпіричне генерування відповідних даних (13 цінностей, відсутність зв'язку) дає змогу встановити парні коефіцієнти кореляції між такими змінними, що дорівнюють близько $-0,08$. З огляду на це, саме такий розподіл для цієї ситуації вказує на ситуацію повної відсутності зв'язку між двома цінностями.

Отже, слід використовувати такий метод аналізу зв'язків між рангами цінностей, який би враховував описану природу розподілу. На даному етапі ми вирішили використати *Z*-тест для однієї вибірки.

Логіка його застосування є такою. Ми перевіряємо, чи збільшується або зменшується статистично значимо імовірність для інших цінностей мати високу значущість для респондентів за умови, що цінність самореалізації має високу значущість.

Для цього необхідно порівняти емпіричну пропорцію респондентів, які демонструють для обох цінностей високу значущість з теоретичним значенням,

яке ми отримали б за умови, що ці цінності зовсім не пов'язані. Як було продемонстровано вище, для повністю рівномірного розподілу така пропорція дорівнює 0,25. Але оскільки з емпіричних даних відомо, що розподіл рангів не є рівномірним, остільки для кожного парного зв'язку необхідно розрахувати власне еталонне значення з урахуванням відповідного емпіричного розподілу.

При цьому ми дотримуємося припущення, що всередині інтервалів, які позначають однакові значущості цінностей (ранги 1–4 та 5–13), імовірності посісти певний ранг є однаковими. Наприклад, для цінності знання лише 21,2% усіх спостережень потраплять до перших чотирьох рангів. За такої умови ми вважатимемо, що імовірність посісти будь-який ранг з першого по четвертий становить 0,053 (0,212/4), а будь-який ранг з п'ятого по тринадцятий — 0,0876 (0,788/9). Отже, за умови, що цінність самореалізації посідає один з рангів з першого по четвертий, очікувана, або еталонна імовірність для цінності знання мати високу значущість дорівнюватиме:

$$(3 * 0,053) / ((3 * 0,053) + 0,788) = 0,168$$

Звичайно, це дуже сильне спрощення, але поки ми не сформулювали підхід, який би дав змогу враховувати емпіричні пропорції для кожного рангу з метою розрахунку таких еталонних значень для заданого інтервалу рангів.

Що стосується вибору *Z*-тесту для однієї вибірки, ми виходимо з того, що еталонне значення є тією пропорцією, яка б існувала у гіпотетичній генеральній сукупності, де за заданого розподілу рангів не існує зв'язку між двома цінностями.

У подальшому ми наводимо не повні розрахунки еталонних значень для кожної цінності, а лише результати цих розрахунків.

Усі обчислення виконано засобами мови програмування *R* (версія 4.0.1).

Результати дослідження

Сукупний рейтинг цінностей. Згідно з результатами застосування методу Кондорсе, індивідуальна цінність самореалізація посідає восьмий ранг для відповідей, отриманих серед мешканців Київської області, та шостий ранг для відповідей — серед студентської молоді КНУ імені Тараса Шевченка (див. табл. 2).

Емпіричне значення методу (у таблиці — ЕЗМ) показує сумарну кількість випадків, коли відповідна цінність посіла вищу позицію в разі порівняння з іншими цінностями. Наприклад, максимальний показник емпіричного значення методу для будь-якої цінності на даних, зібраних серед жителів Київської області, дорівнює:

$$728 * 12 = 8736$$

де 728 — кількість респондентів, а 12 — кількість порівнянь з іншими цінностями.

Цікавим тут є те, що у вибірці жителів Київської області емпіричне значення методу для індивідуальної цінності статусу є меншим за відповідне значення індивідуальної цінності влади, але остання все ж таки знаходиться на останньому місці. Це пов'язане з тим, що в очних порівняннях статус посів вищу сходинку, набравши 369 більш високих позицій, порівняно з 359 у влади.

Таблиця 2

Ранги індивідуальних цінностей згідно з методом Кондорсе

Ранг	Дані опитування жителів Київської області, N = 728		Дані опитування студентів, N = 396	
	Цінність	ЕЗМ*	Цінність	ЕЗМ*
1	Фізичне здоров'я	7244	Фізичне здоров'я	3707
2	Міжособистісні стосунки	6240	Психологічний комфорт	3753
3	Психологічний комфорт	5797	Міжособистісні стосунки	3433
4	Особиста свобода	5254	Особиста свобода	3475
5	Моральність	5246	Моральність	3085
6	Домашній комфорт	5127	Самореалізація	3095
7	Знання	4481	Знання	2734
8	Самореалізація	4066	Домашній комфорт	2355
9	Багатство	3732	Дозвілля	1984
10	Дозвілля	3177	Багатство	1747
11	Краса	2791	Краса	1409
12	Статус	1784	Статус	862
13	Влада	1845	Влада	679

* Емпіричне значення цінності за результатами застосування методу Кондорсе.

Схожа ситуація спостерігається з емпіричними значеннями методу для індивідуальних цінностей фізичного здоров'я та психологічного комфорту (209 переважних позицій проти 207), міжособистісних стосунків та особистої свободи (215 переважних позицій проти 201), а також моральності та самореалізації (222 переважні позиції проти 194), що обраховувалися у вибірці студентів.

Повні результати попарних порівнянь з використанням методу Кондорсе див. у Додатку 4.

Зв'язки з іншими аспектами індивідуального життя. Серед різноманітних аспектів індивідуального життя, які були зафіксовані у дослідженні, статистично значимі зв'язки з індивідуальною цінністю самореалізації продемонстрували стать, досвід керівництва за основним місцем роботи, рівень відносної фінансової депривації (останнє поняття буде розкрито далі) та сімейний стан респондентів.

З перелічених аспектів лише стать можна беззаперечно розглядати як незалежну змінну. З меншою впевненістю, але в якості головної гіпотези, до незалежних змінних можна віднести сімейний стан та відносну фінансову депривацію. Нарешті, щодо досвіду керівництва підлеглими логічною виглядає інтерактивна модель, за якої цінність самореалізації та досвід керівництва підсилюють одне одного (це, звісно, не скасовує можливості розгляду цієї цінності як залежної або незалежної змінної).

Наведені міркування щодо гіпотетичного напрямку впливу виглядають більш очікуваною частиною наступної частини статті (обговорення результатів), але є необхідними тут з огляду на визначення специфіки подання даних, наведених у формі таблиці спряженості.

Залежність індивідуальної значущості самореалізації від статі. Згідно з даними, отриманими серед жителів Київської області, для чоловіків імовірність зустріти високий рівень значущості цінності самореалізації є дещо вищою, ніж для жінок (див. табл. 3; $\chi^2 = 4,56$, $df = 1$, $p\text{-value} = 0,03$). Водночас результати опитування студентів цей зв'язок не підтверджують (див. табл. 4; $\chi^2 < 0,01$, $df = 1$, $p\text{-value} = 0,98$). Фактично, згідно з цими даними, хлопці та дівчата, що навчаються у ВНЗ, не відрізняються щодо рівня значущості самореалізації.

Таблиця 3

Зв'язок статі респондентів із рівнем значущості цінності самореалізації (дані опитування жителів Київської області, $N = 728$), %

Рівень значущості цінності самореалізації	Стать респондента	
	Чоловіча	Жіноча
Не високий	77,6	84,1
Високий	22,4	15,9

Таблиця 4

Зв'язок статі респондентів із рівнем значущості цінності самореалізації (дані опитування студентів, $N = 396$), %

Рівень значущості цінності самореалізації	Стать респондента	
	Чоловіча	Жіноча
Невисокий	71,6	71,0
Високий	28,4	29,0

Залежність індивідуальної значущості самореалізації від сімейного стану. Спостерігаються доволі суттєві варіації у ймовірності високого рівня значущості цінності самореалізації залежно від сімейного стану респондентів (див. табл. 5; $\chi^2 = 9,67$, $df = 5$, $p\text{-value} = 0,03$). Якщо для вдівців (удів) вона становить лише 5,6%, то для тих, хто розлучений офіційно, — 27,8%. Загалом, крім розлучених офіційно респондентів, порівняно більш високий акцент на самореалізації є характерним для тих, хто ніколи не був у шлюбі, а також тих, хто перебуває у фактичному, незареєстрованому шлюбі.

Таблиця 5

Залежність рівня значущості цінності самореалізації від сімейного стану (дані опитування жителів Київської області, $N = 728$), %

Сімейний стану респондента	Рівень значущості цінності самореалізації	
	Не високий	Високий
Ніколи не був (-ла) у шлюбі	77,8	22,2
Перебуваю у зареєстрованому шлюбі	84,8	15,2
Перебуваю у фактичному, незареєстрованому шлюбі	76,6	23,4
Розлучений (-на) офіційно	72,2	27,8
Розійшовся (-лась), хоч офіційно не розлучений (-на)	87,5	12,5
Вдівець (вдова)	94,4	5,6

Зв'язок індивідуальної значущості самореалізації з відносною фінансовою депривацією. В контексті нашого дослідження ми розглядаємо відносну фінансову депривацію як невідповідність між уявним рівнем доходу, який забезпечив би, за оцінкою респондента, нормальне життя його родини, та справжнім рівнем її доходу.

З огляду на це справжні доходи можуть бути відчутно нижчими за уявний нормальний рівень (для нашої вибірки — це 51,0%), дещо нижчими (28,0%), приблизно на цьому ж рівні (18,0%), дещо вищими (2,2%) та відчутно вищими (0,8%). З огляду на вкрай низьку наповненість двох останніх груп, ми виключили їх з аналізу. Що стосується перших трьох, то далі ми розглядаємо їх як високу (відчутно нижче), помірну (дещо нижче) та відсутню (приблизно на тому ж рівні) відносну фінансову депривацію.

Як впливає з даних, індивідуальна значущість самореалізації відчутно зростає за відсутності відносної фінансової депривації (див. табл. 6; $\chi^2 = 7,14$, $df = 2$, p -value = 0,03). Водночас різниця між станами високої та помірної відносної фінансової депривації є вкрай малою.

Таблиця 6

Зв'язок рівня відносної фінансової депривації з рівнем значущості цінності самореалізації (дані опитування жителів Київської області, $N = 706$), %

Рівень значущості цінності самореалізації	Відносна фінансова депривація		
	Висока	Помірна	Відсутня
Невисокий	83,8	81,9	73,3
Високий	16,2	18,1	26,7

Зв'язок індивідуальної значущості самореалізації з досвідом керівництва. У цьому випадку ми розглядаємо можливість існування інтерактивного зв'язку між змінними, отже, далі наводимо дві таблиці спряженості, що допоможуть сформулювати уявлення про можливі зв'язки (див. табл. 5–6; $\chi^2 = 9,82$, $df = 1$, p -value < 0,01).

Відмінність у кількості респондентів, які говорять про високу значущість самореалізації, залежно від наявності або відсутності досвіду керівництва є доволі відчутною й майже досягає 10% (див. табл. 7).

Таблиця 7

Зв'язок досвіду керівництва іншими співробітниками за основним місцем роботи (незалежна змінна) з рівнем значущості цінності самореалізації (дані опитування жителів Київської області, $N = 728$), %

Рівень значущості цінності самореалізації	Досвід керівництва	
	Наявний	Відсутній
Невисокий	76,9	86,6
Високий	23,1	13,4

Не менш цікавою є й відмінність між імовірністю наявності досвіду керівництва залежно від рівня значущості, яку респондент надає цінності самореалізації (див. табл. 8). Якщо для респондентів, які не надають високої значущості

самореалізації, керівний досвід мають трохи більш як половина опитаних, то для тих, хто включає самореалізацію до найголовніших цінностей, відповідний показник сягає майже досягає 70%.

Таблиця 8

**Зв'язок досвіду керівництва іншими співробітниками за основним місцем роботи з рівнем значущості цінності самореалізації (незалежна змінна)
(дані опитування жителів Київської області, $N = 728$), %**

Рівень значущості цінності самореалізації	Досвід керівництва	
	Наявний	Відсутній
Невисокий	54,2	45,8
Високий	69,7	30,3

Зв'язок самореалізації з іншими індивідуальними цінностями. Наступним кроком аналізу є визначення того, чи будуть інші цінності мати вищу або нижчу ймовірність набути високу значущість за умови, що індивідуальна цінність самореалізації має для респондента саме високу значущість.

Таблиця 9

**Зв'язок високої значущості індивідуальної цінності «самореалізації» з імовірністю високої значущості інших індивідуальних цінностей
(дані опитування жителів Київської області)**

Індивідуальна цінність	Наявна, %	Очікувана, %	Z-score	p-value, two side	p-value, one side
Вплив цінності самореалізації на ($N = 137$)					
Домашній комфорт ↓	21,2	29,9	-2,22	0,03	0,02
Багатство	18,2	15,8	0,77	0,44	0,22
Краса	7,3	6,4	0,43	0,67	0,34
Влада	3,6	4,2	-0,35	0,73	0,37
Фізичне здоров'я ↓	67,9	75,4	-2,04	0,04	0,02
Психологічний комфорт ↓	30,7	45,7	-3,52	< 0,001	< 0,001
Міжособистісні стосунки ↓	43,8	55,7	-2,80	< 0,01	< 0,01
Знання ↑	27,0	16,8	3,19	< 0,01	< 0,001
Особиста свобода	32,8	32,3	0,13	0,90	0,45
Статус	2,9	3,9	-0,60	0,55	0,28
Моральність	38,0	35,6	0,59	0,56	0,28
Дозвілля	6,6	5,9	0,35	0,73	0,37
Вплив на цінність самореалізації					
Домашній комфорт ↓ ($N = 264$)	11,0	14,8	-1,74	0,08	0,04
Психологічний комфорт ↓ ($N = 385$)	10,9	14,8	-2,15	0,03	0,02
Знання ↑ ($N = 154$)	24,0	14,8	3,22	< 0,01	< 0,001

Далі у відповідних таблицях (див. табл. 9–10) навпроти кожної цінності вказано п'ять значень. Перше демонструє кількість респондентів, які сказали про високу значущість відповідної цінності, серед тих, хто також відносить до

найважливішої четвірки індивідуальних цінностей і самореалізацію. Друге — очікувану кількість таких респондентів за відсутності взаємозв'язку між відповідною цінністю та цінністю самореалізації. Значення з третього по п'яте є результатами застосування *Z*-тесту для однієї вибірки.

Отже, серед представників дорослого міського населення Київської області (див. табл. 9) єдиною цінністю, що позитивно пов'язана з цінністю самореалізації, є знання. Її приріст порівняно з еталонним значенням становить 10,2%. Водночас, негативний зв'язок є характерним для таких індивідуальних цінностей, як домашній комфорт, фізичне здоров'я, психологічний комфорт та міжособистісні стосунки. Для цих цінностей пониження порівняно з еталонним значенням становить відповідно 8,7%, 7,5%, 15,0% та 11,9%.

Тут, звісно, важливо розуміти, що такі цінності, як фізичне здоров'я та міжособистісні стосунки, залишаються двома головними (до них також наближена індивідуальна цінність моральності) серед тих, хто орієнтований на самореалізацію. При цьому, якщо психологічний комфорт фактично зрівнюється за релевантністю з цінністю знання, то цінність домашнього комфорту стає навіть менш поширеною в цій групі респондентів.

Таблиця 10

Зв'язок високої значущості індивідуальної цінності «самореалізації» з імовірністю високої значущості інших індивідуальних цінностей (дані опитування жителів Київської області, *N* = 157)

Індивідуальна цінність	Наявна, %	Очікувана, %	<i>Z</i> -score	<i>p</i> -value, two side	<i>p</i> -value, one side
Вплив цінності самореалізації на такі цінності (<i>N</i> = 157):					
Домашній комфорт ↓	8,9	16,8	-2,65	< 0,01	< 0,01
Багатство	5,1	7,6	-1,18	0,24	0,12
Краса	3,8	5,5	-0,93	0,35	0,18
Влада	5,1	2,8	1,75	0,08	0,04
Фізичне здоров'я ↓	45,9	56,6	-2,71	< 0,01	< 0,01
Психологічний комфорт ↓	51,0	58,5	-1,91	0,06	0,03
Міжособистісні стосунки	44,6	46,9	-0,58	0,56	0,28
Знання ↑	29,3	20,8	2,62	< 0,01	< 0,01
Особиста свобода ↑	58,0	45,6	3,12	< 0,01	< 0,001
Статус	2,5	2,4	0,08	0,94	0,47
Моральність	38,9	37,3	0,41	0,68	0,34
Дозвілля	7,0	8,0	-0,46	0,65	0,33
Вплив на цінність самореалізації таких цінностей:					
Домашній комфорт ↓ (<i>N</i> = 86)	16,3	32,2	-3,16	< 0,01	< 0,001
Багатство ↓ (<i>N</i> = 40)	20,0	32,2	-1,65	0,10	0,05
Знання ↑ (<i>N</i> = 105)	43,8	32,2	2,54	0,01	< 0,01
Особиста свобода ↑ (<i>N</i> = 214)	42,5	32,2	3,22	< 0,01	< 0,001

Аналогічним чином можна проаналізувати зміну ймовірності для цінності самореалізації мати високу значущість за умови, що та чи та цінність має високу значущість. Індивідуальними цінностями, що потенційно можуть справляти такий вплив, є домашній комфорт (-3,8%), психологічний комфорт (-3,9%) та знання (+9,2%).

Що стосується студентської молоді (див. табл. 10), то спостерігається дві цінності, що позитивно пов'язані з індивідуальною орієнтацією на самореалізацію, — знання та особиста свобода. У зіставленні з еталонними значеннями приріст для цінності знання становить 8,5%, для цінності свободи сягає 12,4%. Цінності, що демонструють негативний зв'язок, — ті ж самі, що й у попередньому випадку, за винятком міжособистісних стосунків: домашній комфорт, фізичне здоров'я та психологічний комфорт. Рівень пониження становить 7,9%, 10,7% та 7,5% відповідно.

Такі зміни виводять на перше місце цінність особистої свободи, вже за якою слідує цінності психологічного комфорту, фізичного здоров'я та моральності. Наступною за важливістю є цінність знання, а вже далі розміщуються решта.

У студентській групі вплив інших цінностей на ймовірність самореалізації мати високу значущість є більш відчутним. Індивідуальні цінності знання (+11,6%) та особистої свободи (+10,3%) збільшують таку ймовірність, а домашнього комфорту (-15,9%) та багатства (-12,2%) — зменшують.

Обговорення

Загальна позиція індивідуальної цінності самореалізації серед інших цінностей. В найзагальнішому вигляді ієрархії цінностей, що були побудовані за результатами двох досліджень, є схожими. Втім, вони мають й доволі цікаві відмінності.

Так, у студентської молоді індивідуальна цінність самореалізації знаходиться на дві сходинки вище (6 позиція), ніж у жителів Київської області (8 позиція). Якщо серед останніх самореалізація є вищою лише у 46,5% парних порівнянь з іншими цінностями, то серед студентів цей показник зростає до 65,1%.

Якщо ж бути більш прискіпливим до даних, то можна зробити висновок, що у студентської молоді індивідуальна цінність самореалізації знаходиться не на шостій позиції, а на третій. Фактично, перші шість позицій займають три пари, що є вкрай близькими за оцінками. Першу пару (1 позиція) формують фізичне здоров'я та психологічний комфорт, другу пару (2 позиція) — міжособистісні стосунки та особиста свобода, третю пару (3 позиція) — моральність та самореалізація.

Це може вказувати на те, що в цілому не найважливіша індивідуальна цінність суттєво зростає у тих групах, які характеризуються високим рівнем соціальних домагань (саме такою має бути група студентів, що навчаються в одному з найкращих ЗВО України).

Цінність самореалізації та стать. Якщо серед жителів Київської області, відмінності між чоловіками та жінками простежуються, то серед студентів КНУ імені Тараса Шевченка їх нема. Це явище може мати кілька гіпотетичних пояснень, які потребують окремої емпіричної перевірки.

По-перше, до зазначених відмінностей у ставленні до цінності самореалізації може призводити належність студентів КНУ імені Тараса Шевченка та більшої частини населення Київської області до різних поколінь. Представники старших поколінь можуть більшою мірою порівняно з молоддю поділяти гендерні стереотипи, за якими чоловікові відводиться головна роль у зіставленні з жінками.

По-друге, сама соціальна роль сучасного студента (тим паче в одному з провідних ЗВО країни) накладає специфічні очікування, що приводить до більшої індивідуальної релевантності цінності самореалізації серед обох статей. Водночас, серед різних соціальних груп такої територіальної спільноти як Київська область, соціальні ролі чоловіків та жінок в узагальненому вигляді не є еквівалентними, що призводить до зафіксованих розбіжностей.

Нарешті, індивідуальні зміни, що відбуваються з віком, можуть бути тим чинником, що пояснює відмінності між результатами дослідження у двох вибірках. Так, вікові зміни можуть не лише знижувати важливість індивідуальної цінності самореалізації серед обох статей у старших групах, а й бути більш вагомими саме серед жінок.

Цінність самореалізації та сімейний статус. Показовим є те, що протилежними з погляду релевантності цінності самореалізації є дві групи респондентів, які залишилися без чоловіка або дружини. Найбільшу актуальність індивідуальна цінність самореалізації має серед тих, хто пройшов через юридичну «втрату» чоловіка або дружини, найменшу — серед тих, хто зіткнувся зі смертю другого члена подружжя.

В першому випадку робота або інші напрями самореалізації можуть розглядатися як ті сфери активності, які дають змогу переорієнтувати час, що вивільнився після розірвання сімейних стосунків. Релевантним виглядає і пояснення, згідно з яким сконцентрована на самореалізації людина з більшою ймовірністю може нехтувати своїми сімейними стосунками, що є потенційною причиною розлучення.

Що стосується ситуації, в якій опиняється вдівець або вдова, то вона характеризується значним психологічним стресом. За таких умов член подружжя, який переживає втрату, перебуває в ситуації порушення тієї частини свого життєвого світу, яка пов'язана з такими індивідуальними цінностями, як психологічний комфорт, міжособистісні стосунки й, не виключено, фізичне здоров'я. Відповідно, звернення до цінності самореалізації за таких обставин може бути доволі складним.

Цілком логічно, що після респондентів, які розлучені офіційно, найбільшу зацікавленість у цінності самореалізації демонструють ті, хто ніколи не був у шлюбі, а також ті, хто перебуває у фактичному незареєстрованому шлюбі. Ці групи можуть мати більше можливостей для втілення у життя тих видів активності, які допомагають їм розкрити свій особистісний потенціал.

Цінність самореалізації та відносна фінансова депривація. Цілком очікуваним є те, що обтяжливі фінансові обставини можуть негативно позначитися на прагненні індивіда до самореалізації. Доволі показовим тут є те, що вже в разі зникнення невідповідності між уявленнями про нормальний рівень статків та

фактичними доходами релевантність цінності самореалізації відчутно збільшується. Втім, тут є доречним і зворотне пояснення — саме прагнення до самореалізації створює додаткові можливості для досягнення фінансового успіху.

Власне ми вважаємо обидва пояснення взаємодоповняльними, оскільки феномен самореалізації має багату природу: 1) фінансова депривація не нівелює усіх варіантів самореалізації, оскільки не всі з них потребуються фінансових ресурсів; 2) далеко не всі індивідуальні переваги, які мають стосунок до самореалізації, можуть давати позитивний фінансовий ефект щодо індивідуального життя. Але в будь-якому разі, якщо фінансовий успіх і не відчиняє двері у світ самореалізації, він може зробити її більш різноманітною.

Цінність самореалізації та досвід керівництва. У схожому (але не ідентичному) діалектичному стилі можна інтерпретувати взаємозв'язок між значущістю цінності самореалізації та досвідом керівництва за основним місцем роботи.

Інституційна природа суспільства означає, що саме колективна діяльність створює найкращі можливості для виконання складних завдань. Зайвим буде доводити важливість керівної складової у цьому процесі. Власне керівна позиція якнайкраще сприяє досягненню цілей, що є актуальними для всіх, а отже, робить самореалізацію досяжною, а відтак більш привабливою.

Так само самореалізація може бути тією мотиваційною силою, що спрямовує окремих індивідів до спроб обійняти керівні посади. Останні, своєю чергою, слугують ресурсами, необхідними для досягнення високих результатів. У цьому розумінні керівні позиції є тим соціальним контекстом, в межах якого індивід може вийти на якісно новий рівень самореалізації.

Якщо у випадку фінансових ресурсів самореалізація добре вкладається у метафору пазлу, коли для кожної ситуації можна підшукати специфічний ресурс самореалізації, не обов'язково зумовлений фінансовим становищем або пов'язаний із ним, то у випадку досвіду керівництва найбільш відповідною є модель позитивного зворотного зв'язку. Так, успішна самореалізація збільшує ймовірність досягнення керівних позицій, а вони, своєю чергою, відкривають нові горизонти самореалізації.

Цінність самореалізації та інші цінності. Поза сумнівом, можна сказати, що ключовою індивідуальною цінністю, з якою пов'язана самореалізація, є цінність знання. Як висока індивідуальна значущість самореалізації збільшує ймовірність високої значущості знання, так і навпаки, висока індивідуальна значущість знання збільшує ймовірність високої значущості самореалізації. Такий зв'язок виявлено в обох вибірках, що є доволі зрозумілим, оскільки «досягнення високих цілей в професійній, творчій або іншій сфері» важко уявити без «отримання важливої інформації та/або вивчення навколишнього світу».

Другий подібний зв'язок було виявлено лише у групі студентської молоді, яка навчається в КНУ імені Тараса Шевченка. Це зв'язок з індивідуальною цінністю особистої свободи. Вочевидь, студентська молодь розглядає самореалізацію та особисту свободу («побудова свого життя відповідно до своїх планів») як тісно пов'язані явища в контексті своєї життєвої ситуації, а саме планує досягти високих цілей у тих сферах життя щодо яких існують особисті плани.

Серед жителів Київської області (для яких такий зв'язок не виявлено) у старшому віці плани перетворюються на певну дійсність, яка вже сама по собі задає орієнтири для самореалізації. Можливо, через це зв'язок між індивідуальними цінностями самореалізації та особистої свободи зникає.

Висока значущість цінності самореалізації досягається, першою чергою, за рахунок таких індивідуальних цінностей, як домашній комфорт, фізичне здоров'я та психологічний комфорт. Цей зв'язок простежується в обох вибірках. Це не означає, що перелічені цінності обов'язково стають другорядними (таке твердження є справедливим лише щодо цінності домашнього комфорту), але їх значущість істотно послаблюється. Це може свідчити про те, що орієнтовані на самореалізацію індивіди готові до певних жертв (зокрема, додаткових фізичних та емоційних навантажень), що є неминучими на шляху до високих цілей.

Цікавим також є те, що серед жителів Київської області індивідуальною цінністю, яка «витісняється» цінністю самореалізації є міжособистісні стосунки. Це добре узгоджується з більшою ймовірністю високої значущості цінності самореалізації серед респондентів, які або офіційно розірвали свої шлюбні стосунки, або їх ще не мали, або практикують їх більш вільну форму.

Висновки

З огляду на отримані результати, можна зробити висновок про неоднорідний розподіл індивідуальної цінності самореалізації (як дійсно релевантного ціннісного об'єкта) в різних соціальних групах.

Навіть серед населення загалом, яке у нашому дослідженні репрезентовано жителями Київської області, за посередньої загальної важливості цінності самореалізації простежуються значущі гендерні, шлюбні, економічні та статусні чинники, що пояснюють її мінливість.

Якщо ж узяти до уваги суттєве посилення важливості самореалізації серед студентів КНУ імені Тараса Шевченка, напрошується висновок про необхідність використання порівняльного дизайну дослідження, спрямованого на вивчення груп, одні з яких характеризуються низькою, а інші — високою значущістю цінності самореалізації. Отримані в нашій розвідці результати задають окремі орієнтири для розроблення такого дизайну.

У контексті розгляду логіки внутрішньої взаємодії між цінностями, самореалізація може стимулювати одні аспекти життєдіяльності людини та стримувати інші. До перших належить інформаційна сфера, що безпосередньо пов'язана з індивідуальною цінністю знання. Умовно кажучи, знання — є постійною інвестицією, якої потребує цінність самореалізації.

Водночас ресурсами, які можуть використовуватися понаднормово задля досягнення високих цілей за тим чи тим напрямом, є фізичні та психічні сили. Щодо домашнього комфорту, то доречніше говорити про можливість збільшення ентропії в цьому аспекті життєдіяльності людини за умови надмірної фіксації на самореалізації.

**Розподіл студентів-учасників онлайнного опитування
за курсами та факультетами/інститутами**

Серед студентів, які взяли участь у дослідженні: 41,2% — 1 курс, 16,5% — 2 курс, 14,6% — 3 курс, 13,2% — 4 курс, а 1-й та 2-й курс магістратури становлять відповідно 9,8% та 4,6%.

Назва факультету/інституту	%
Інститут біології та медицини	7,7
Географічний факультет	4,1
Інститут геології	1,0
Економічний факультет	7,2
Інститут високих технологій (ІВТ)	2,4
Інститут журналістики	4,6
Інститут міжнародних відносин (ІМВ)	7,9
Інститут філології	14,9
Історичний факультет	6,2
Механіко-математичний факультет	4,8
Радіофізичний факультет (ФРЕКС)	1,9
Факультет інформаційних технологій (ФІТ)	5,0
Факультет комп'ютерних наук та кібернетики	4,6
Факультет психології	4,8
Факультет соціології	9,4
Фізичний факультет	5,3
Філософський факультет	0,4
Хімічний факультет	3,6
Інститут права	4,3
Загалом	100

**Теоретична та емпірична вибірка онлайнного опитування
жителів Київської області**

Теоретична вибірка		Вікові групи				
		20–26	27–33	34–40	41–47	48–54
ЧОЛОВІКИ	Київ	21	21	21	21	21
	Ірпінь, Вишгород, Буча, Вишневе, Бровари	21	21	21	21	21
	Біла Церква	15	15	15	15	15
	Обухів, Переяслав, Яготин, Богуслав, Сквиря, Березань, Українка, Кагарлик, Тетіїв, Узин, Миронівка, Тараща	15	15	15	15	15
ЖІНКИ	Київ	21	21	21	21	21
	Ірпінь, Вишгород, Буча, Вишневе, Бровари	21	21	21	21	21
	Біла Церква	15	15	15	15	15
	Обухів, Переяслав, Яготин, Богуслав, Сквиря, Березань, Українка, Кагарлик, Тетіїв, Узин, Миронівка, Тараща	15	15	15	15	15

Емпірична вибірка		Вікові групи				
		20–26	27–33	34–40	41–47	48–54
ЧОЛОВІКИ	Київ	23	23	21	22	24
	Ірпінь, Вишгород, Буча, Вишневе, Бровари	10	20	26	22	18
	Біла Церква	8	13	17	16	10
	Обухів, Переяслав, Яготин, Богуслав, Сквиря, Березань, Українка, Кагарлик, Тетіїв, Узин, Миронівка, Тараща	8	8	15	12	15
ЖІНКИ	Київ	23	21	22	23	23
	Ірпінь, Вишгород, Буча, Вишневе, Бровари	22	23	23	23	21
	Біла Церква	18	16	16	17	16
	Обухів, Переяслав, Яготин, Богуслав, Сквиря, Березань, Українка, Кагарлик, Тетіїв, Узин, Миронівка, Тараща	20	17	19	16	16

Додаток 3

Оновлена версія соціологічного тесту «Індивідуальні цінності та інтереси — 13»

Нижче наведено список різних цінностей. Скажіть, якщо Вам це буде вигідно (тобто якщо Ви отримаєте бажану винагороду матеріального або нематеріального характеру), від яких з них Ви готові відмовитися назавжди (1), від яких — на певний час (2), а від яких Ви б не стали відмовлятися взагалі (3)?

Якщо якихось з наведених цінностей у Вас зараз немає, то дайте відповідь виходячи зі свого досвіду або уявіть, як би Ви вчинили за їх наявності.

v1. Домашній комфорт: домашній затишок і хороші умови за місцем проживання

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v2. Багатство: наявність значних фінансових та/або матеріальних ресурсів

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v3. Краса: зовнішня привабливість, в тому числі модний одяг

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v4. Влада: можливість керувати, вирішувати, що робити іншим людям

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v5. Фізичне здоров'я: хороше фізичне самопочуття та стан здоров'я

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v6. Психологічний комфорт: хороший емоційний стан

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v7. Міжособистісні стосунки: підтримання стосунків з рідними та/або іншими близькими людьми

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v8. Знання: отримання важливої інформації та/або вивчення навколишнього світу

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v9. Особиста свобода: побудова свого життя відповідно до своїх планів

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v10. Статус: престиж, відомість, популярність

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v11. Моральність: здійснення вчинків згідно з власними моральними орієнтирами

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v12. Дозвілля: проведення вільного часу собі на втіху, розваги

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

v13. Самореалізація: досягнення високих цілей у професійній, творчій або іншій сфері

1. Готовий(-а) відмовитися назавжди, якщо це вигідно
2. Готовий(-а) відмовитися на певний час, якщо це вигідно
3. Не готовий(-а) відмовитися, навіть якщо це вигідно

РАНЖУВАННЯ № 1

Спочатку впорядкуйте ті цінності, від яких Ви не готові відмовитися — на перше місце поставте найважливішу з них особисто для Вас, на друге — наступну за важливістю і так далі.

РАНЖУВАННЯ № 2

Тепер впорядкуйте ті цінності, від яких Ви готові відмовитися на певний час — на перше місце поставте найважливішу з них особисто для Вас, на друге — наступну за важливістю і так далі.

РАНЖУВАННЯ № 3

Нарешті, впорядкуйте ті цінності, від яких Ви готові відмовитися назавжди — на перше місце поставте найважливішу з них особисто для Вас, на друге — наступну за важливістю і так далі.

Додаток 4

У наведених матрицях замість назв цінностей наведено їхні шифри, використовувани під час опитування перед формулюваннями індикаторів. Шифри та цінності, що їм відповідають, містяться у Додатку 3.

Матриця переважання рангів цінностей серед жителів Київської області

	v1	v2	v3	v4	v5	v6	v7	v8	v9	v10	v11	v12	v13
v1	0	486	570	607	171	294	245	417	350	624	343	560	460
v2	242	0	460	560	94	201	172	275	220	567	240	398	303
v3	158	268	0	495	69	133	107	207	159	511	164	301	219
v4	121	168	233	0	52	97	85	131	124	359	112	201	162
v5	557	634	659	676	0	550	484	614	567	673	549	659	622
v6	434	527	595	631	178	0	328	505	428	644	414	587	526
v7	483	556	621	643	244	400	0	548	465	654	463	607	556
v8	311	453	521	597	114	223	180	0	281	612	276	508	405
v9	378	508	569	604	161	300	263	447	0	608	380	552	484
v10	104	161	217	369	55	84	74	116	120	0	122	203	159
v11	385	488	564	616	179	314	265	452	348	606	0	548	481
v12	168	330	427	527	69	141	121	220	176	525	180	0	293
v13	268	425	509	566	106	202	172	323	244	569	247	435	0

**Матриця переважання рангів цінностей серед студентів
КНУ імені Тараса Шевченка**

	v1	v2	v3	v4	v5	v6	v7	v8	v9	v10	v11	v12	v13
v1	0	266	307	356	92	78	102	171	110	350	143	234	146
v2	147	0	223	342	53	55	69	112	72	316	104	168	86
v3	105	189	0	304	41	36	54	77	54	273	79	129	68
v4	55	70	104	0	26	26	34	31	25	165	43	75	25
v5	323	363	374	388	0	209	243	297	241	385	276	341	267
v6	335	359	377	387	207	0	249	306	245	385	268	353	282
v7	313	346	360	380	173	166	0	287	215	380	233	333	247
v8	245	305	338	384	120	110	130	0	124	374	158	288	158
v9	305	343	360	389	176	170	201	292	0	382	239	348	270
v10	62	97	136	243	29	28	34	41	32	0	49	82	29
v11	270	310	333	369	140	145	182	257	176	363	0	318	222
v12	179	247	284	337	73	61	82	128	67	330	96	0	100
v13	270	331	348	391	150	134	170	258	146	387	194	316	0

Джерела

Дембіцький, С. (2019). *Розробка соціологічних тестів: методологія і практика її застосування*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Дембіцький, С., Сидоров, М., Плющ, В., Соснюк, Є., Шалімова, О. (2019). Системний підхід до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 102–123.

Плотникова, Е.С., Маслова, Т.М. (2018). Самоактуалізація і самореалізація: сходство, різниця і взаємозв'язок явлених. *Вестник Тверского государственного университета. Серия: Педагогика и психология*, 2, 22–32.

Сидоров, М.В.-С., Костенко, Я.О. (2017). Аналіз рангових шкал у масових опитуваннях. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 39, 110–117.

Страусс, А., Корбин, Д. (2007). *Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники*. Москва: УРСС.

Чиксентмихайи, М. (2011). *Поток: Психология оптимального переживания*. Москва: Альпина Диджитал.

Dewey, J. (1893). Self-realization as the moral ideal. *The Philosophical Review*, 2(6), 652–664.

Diener, E.D., Emmons, R.A., Larsen, R.J., Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75.

Hemetsberger, A. (2005). Creative cyborgs: How consumers use the internet for self-realization. *NA – Advances in Consumer Research*, 32, 653–660.

Henricks, T.S. (2014). Play as self-realization: Toward a general theory of play. *American Journal of Play*, 6(2), 190–213.

Honneth, A. (2004). Organized self-realization: Some paradoxes of individualization. *European Journal of Social Theory*, 7(4), 463–478.

Laceulle, H., Baars, J. (2014). Self-realization and cultural narratives about later life. *Journal of Aging Studies*, 31, 34–44.

Miquelon, P., Vallerand, R.J. (2006). Goal motives, well-being, and physical health: Happiness and self-realization as psychological resources under challenge. *Motivation and Emotion*, 30(4), 259–272.

Rusu, M. (2019). The process of self-realization — From the humanist psychology perspective. *Psychology*, 10(08), 1095–1115.

Ryff, C.D. (2013). Eudaimonic well-being and health: Mapping consequences of self-realization. In: A.S. Waterman (Ed.), *The best within us: Positive Psychology Perspectives on Eudaimonia* (pp. 77–98). S.l.: American Psychological Association.

Super, D.E. (1985). Self-realization through the Work and Leisure Roles. *Educational and Vocational Guidance*, 43, 1–7.

Отримано 09.02.2022

References

Dembitskyi, S. (2019). *Development of sociological tests: methodology and practice of its application* [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine. [= Дембіцький 2019]

Dembitskyi, S., Sydorov, M., Pliushch, V., Sosniuk, Y., Shalimova, O. (2019). A systematic approach to sociological research of individual values [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 3, 102–123. [= Дембіцький 2019]

Plotnikova, E.S., Maslova, T.M. (2018). Self-actualization and self-realization: similarity, difference and interconnection of phenomena [In Russian]. *Bulletin of the Tver State University. Series: Pedagogy and psychology*, 2, 22–32. [= Плотникова, Маслова 2019]

Sydorov, M.V.-S., Kostenko Y.O. (2017). Analysis of rank scales in mass surveys [In Ukrainian]. *Bulletin of V.N. Karazin KhNU. Series « Sociological research of modern life: methodology, theory, methods»*, 39, 110–117. [= Сидоров, Костенко 2017]

Strauss, A., Corbin, J. (2007). *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* [In Russian]. Moscow: URSS. [= Страусс, Корбін 2007]

Csikszentmihalyi, M. (2011). *Flow: The Psychology of Optimal Experience* [In Russian]. Moscow: Alpina Digital. [= Чиксентмихайи 2011]

Dewey, J. (1893). Self-realization as the moral ideal. *The Philosophical Review*, 2(6), 652–664.

Diener, E.D., Emmons, R.A., Larsen, R.J., Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75.

Hemetsberger, A. (2005). Creative cyborgs: How consumers use the internet for self-realization. *NA — Advances in Consumer Research*, 32, 653–660.

Henricks, T.S. (2014). Play as self-realization: Toward a General Theory of Play. *American Journal of Play*, 6(2), 190–213.

Honneth, A. (2004). Organized self-realization: Some paradoxes of individualization. *European Journal of Social Theory*, 7(4), 463–478.

Lacelle, H., Baars, J. (2014). Self-realization and cultural narratives about later life. *Journal of Aging Studies*, 31, 34–44.

Miquelon, P., Vallerand, R. J. (2006). Goal motives, well-being, and physical health: Happiness and self-realization as psychological resources under challenge. *Motivation and Emotion*, 30(4), 259–272.

Rusu, M. (2019). The process of self-realization — From the humanist psychology perspective. *Psychology*, 10(08), 1095–1115.

Ryff, C.D. (2013). Eudaimonic well-being and health: Mapping consequences of self-realization. In: A.S. Waterman (Ed.), *The best within us: Positive psychology perspectives on eudaimonia* (pp. 77–98). S.l.: American Psychological Association.

Super, D.E. (1985). Self-realization through the Work and Leisure Roles. *Educational and Vocational Guidance*, 43, 1–7.

Received 09.02.2022

СЕРГІЙ ДЕМБІЦЬКИЙ, МИКОЛА СИДОРОВ

Цінність самореалізації у структурі індивідуальної життєдіяльності

У статті досліджено місце цінності самореалізації в структурі чинників індивідуального життя людини, включно з іншими індивідуальними цінностями. Запропоновано концептуалізацію індивідуальної цінності самореалізації виходячи з психологічного та соціологічного способів її розуміння.

Емпірична частина статті базується на результатах двох онлайн опитувань. Перше проведено у березні 2020 року серед студентів КНУ імені Тараса Шевченка (N = 417), друге — серед жителів Київської області у червні та липні 2021 року (N = 728). Як методіку вимірювання індивідуальних цінностей використано соціологічний тест «Індивідуальні цінності та інтереси — 13». Для статистичного аналізу використано метод Кондорсе (для виявлення сукупного рейтингу цінностей), критерій незалежності χ^2 (для аналізу взаємозв'язків із зовнішніми чинниками), Z-тест для однієї вибірки у застосуванні до модельованих даних (для аналізу взаємозв'язків з іншими цінностями).

Виявлено нееквівалентність позицій індивідуальної цінності самореалізації у сукупному рейтингу для студентів КНУ імені Тараса Шевченка та жителів Київської області. Зафіксовано зв'язок рівня важливості цінності зі статтю, сімейним станом, відносною фінансовою депривацією та досвідом керівництва. Встановлено прямий зв'язок цінності самореалізації з цінністю знань, а також зворотний — з цінностями домашнього комфорту, фізичного здоров'я та психологічного комфорту.

Ключові слова: цінність, самореалізація, індивідуальна життєдіяльність, ПЦІ-13

СЕРГЕЙ ДЕМБИЦКИЙ, НИКОЛАЙ СИДОРОВ

Ценность самореализации в структуре индивидуальной жизнедеятельности

В статье исследовано место ценности самореализации в структуре факторов индивидуальной жизни человека, включая другие индивидуальные ценности. Предложена концептуализация индивидуальной ценности самореализации исходя из психологического и социологического способов ее понимания.

Эмпирическая часть статьи базируется на результатах двух онлайн-опросов. Первый проведен в марте 2020 года среди студентов КНУ имени Тараса Шевченко (N = 417), второй — среди жителей Киевской области в июне и июле 2021 года (N = 728). В качестве методики измерения индивидуальных ценностей использован социологический тест «Индивидуальные ценности и интересы — 13». Для статистического анализа использован метод Кондорсе (для выявления совокупного рейтинга ценностей), критерий независимости χ^2 (для анализа взаимосвязей с внешними факторами), Z-тест для одной выборки в применении к моделированным данным (для анализа взаимосвязей с другими ценностями).

Выявлена неэквивалентность позиций индивидуальной ценности самореализации в совокупном рейтинге студентов КНУ имени Тараса Шевченко и жителей Киевской области. Зафиксирована связь уровня важности ценности самореализации с полом, семейным положением, относительной финансовой депривацией и опытом руководства. Установлена прямая связь ценности самореализации с ценностью знаний, а также обратная — с ценностями домашнего комфорта, физического здоровья и психологического комфорта.

Ключевые слова: ценность, самореализация, индивидуальная жизнедеятельность, ИЦИ-13

SERHII DEMBITSKYI, MYKOLA SYDOROV

The value of self-realization in the structure of individual life

Article investigates the place of self-realization as individual value among factors of individual human life, including other individual values. The conceptualization of individual value of self-realization is offered, proceeding from psychological and sociological ways of its understanding.

The empirical part of the article is based on the results of two online surveys. The first was held in March 2020 among students of Taras Shevchenko National University (N = 417), the second — among residents of Kyiv region in June and July 2021 (N = 728). The sociological test «Individual values and interests — 13» was used as a method of measuring individual values. For statistical analysis, the Condorcet method was used (to identify the aggregate value rating), the χ^2 independence criterion (for analyzing relationships with external factors), and the Z-test for one sample applied to simulated data (for analyzing relationships with other values).

Authors revealed the inequality of self-realization positions in the aggregate rating of individual values for students of Taras Shevchenko National University and residents of Kyiv region was. The relationship of self-realization importance level and gender, marital status, relative financial deprivation and the experience of management was established. There is also direct relationship with the value of knowledge, and inverse relationship with the values of home comfort, physical health and psychological comfort.

Keywords: value, self-realization, individual life activity, IVI-13